

МОВА — КОРДОН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

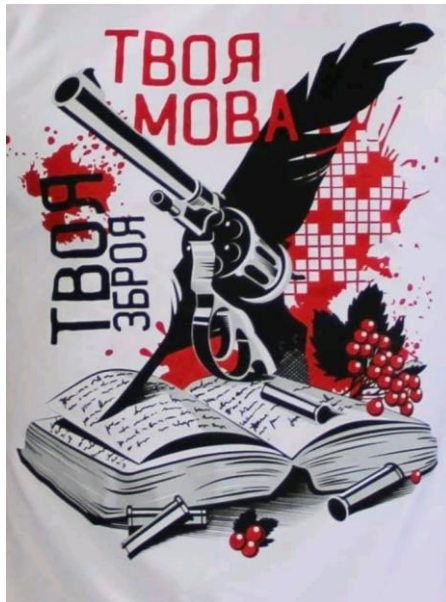
ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

МОВА — КОРДОН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

21 ЛЮТОГО 2023 РОКУ

Львів 2023

«Мова — кордон національної безпеки»: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Львів, 21 лютого 2023 року. Львів: ЛДУ БЖД, 2023. 135 с.

РЕДКОЛЕГІЯ:

Василь ПОПОВИЧ, доктор технічних наук, професор;

Василь КАРАБИН, доктор технічних наук, доцент;

Ірина БАБІЙ, кандидат педагогічних наук;

Тетяна БОТВИН, доктор філософії;

Лідія ВЕРБИЦЬКА, кандидат філологічних наук;

Тетяна КОНІВЦЬКА, кандидат педагогічних наук;

Галина ХЛИПАВКА, кандидат педагогічних наук;

Ольга ШЕЛЮХ, кандидат філологічних наук, доцент.

Збірник укладено за тезами доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Мова — кордон національної безпеки» 21 лютого 2023 року.

Матеріали друкуються українською, польською та англійською мовами.

Збірник містить матеріали таких тематичних секцій:

- Секція 1. Мова і національна психологія. Мова як інструмент гібридної війни.
- Секція 2. Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. Українська мова у світі.
- Секція 3. Актуальні проблеми викладання української мови у вищій школі.

За точність наведених фактів, самостійність наукового аналізу та нормативність стилістики викладу, а також за використання відомостей, що не рекомендовані до відкритої публікації, відповідають автори матеріалів та їхні керівники.

будемо найсильнішими в війні» [1, с. 86]. Сильна держава – це держава незламна, що підтверджує сьгоднішня російсько-українська війна, тому суспільність має ставити собі за правило бути сильною [1, с. 86–87].

Отож завдання Д. Донцова – виховати провідну верству, показати незнищенний дух українців, сформувати державотвірний світогляд, що підкріплено численними мовними засобами. Автор доречно та вмiло вплiтає в канву тексту власні дефініції, антитези, аргументації, увиразнює сказане атрибутивами та апелює до авторитетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донцов Д. Дух нашої давнини. Львів–Київ : Накладом Юрія Криворучка, 2011. 160 с.
2. Донцов Д. Хрестом і мечем. Тернопіль : Рада, 2010. 316 с.
3. Микитюк О., автор ідеї та укладач. Щастя – бути сильним. Афоризми та сентенції Дмитра Донцова. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021. 392 с.

УДК 811.161

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ХХ СТОЛІТТІ

кандидат історичних наук, доцент Михайло НАГІРНЯК

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

«Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості... Мова – душа кожної національності, її святощі, найцінніший скарб... І поки живе мова – житиме й народ, як і національність. Не стане мови – не стане і національності: вона розпорозитьсiя поміж дужчим народом» [4]. Ці слова були сказані ще на початку ХХ століття визначним українським вченим І. Огієнком, палким поборником самобутності і самостійності української мови. Але й нині вони звучать дуже актуально.

Як і чому могло статись, що виплекана, виспівана народом, гартована в борні за свою самобутність, вирятувана з утисків, заборон і асиміляційного пекла двох імперій – російської та австро – угорської, утверджена, як рівна серед рівних, українська мова раптом стає зайвою і непотрібною? Як і чому це відбувається в освіченому ХХ столітті, в час суцільної, обов'язкової грамотності, індустріального продукування книг і періодики, розповсюдження радіо і телебачення?

XIX – ХХ століття – епоха великого пробудження і самоусвідомлення народів. Новітня історія свідчить, що фундаментальні, доленосні проблеми свободи, незалежності, суверенітету, прав людини не можуть бути вирішені без укладання мовних питань. Мало того – саме з боротьби за мову здебільшого починається боротьба народів за свої права. Мова – це хоронителька історичної пам'яті народу. Позбавити мови – означає позбавити народ минулого, а тим самим і майбутнього. Мова – активна, діяльна сила, від якої значною мірою залежить вибір історичного шляху та успішне просування ним. Історія української мови завжди була не тільки об'єктом наукового дослідження, а й предметом різноманітних спекуляцій та політичної боротьби.

Наша мова в ХХ столітті здебільшого була під впливом «Радянської влади»(більшовизму), та Польщі. У 1920 році окуповану Західну Україну в Польщі офіційно почали називати «Малопольська Всьходня», українців – «русинами», а їхню мову – «русинською». Можна сказати, що і в білій Росії законів ніколи не дотримувались у повному обсязі. Що ж до заборони української мови то вони навіть перевиконувались. Цензурний режим «вільно міг переходити і на практиці постійно переходив указані правилами рамки» [2]. Так, наприклад, у 1908 році указом сенату російської імперії українськомовна культура і освітня діяльність оголошена шкідливою, бо «може викликати наслідки що загрожують спокоеві і безпеці». Бобринський – губернатор Галичини, зайнятої російськими військами, заповнив свою адміністрацію москвофілами і

«великополяками», що одержали директиви нищити українців, яких вони називали мазепинцями. Сам він дотримувався такої програми: «Східна Галичина і Лемківщина – давно невіддільна частина єдиної великої Росії... Я буду тут заводити російську мову, закон і порядки» [2].

Ідеологічну концепцію царського уряду про «єдинонеделимство» землі російської, сприйняла і Червона Москва. У складні 20-і роки, щоб якось зберегти єдність утримуваних раніше царською імперією земель, більшовицька партія на XII з'їзді РКП (б) вимушена була піти на деякі поступки національним меншостям. Особливо відзначалася хитрістю і підступністю політика щодо України. Після загарбання більшовицьким військом України, Ленін підготував резолюцію VIII Всесоюзної партійної конференції «Про радянську владу на Україні», у якій, зокрема, говорилося, що «члени РКП на території України повинні на ділі проводити право трудящих мас вчитися і говорити в усіх радянських установах рідною мовою, всіляко протидіючи русифікаторським спробам відтіснити українську мову на другий план...». Хитрий тактичний хід РКП (б) реалізувався на Україні у так званій українізації, хоч насправді це не був процес дерусифікації. Виникла парадоксальна ситуація: український народ у «власній державі», на власній землі отримав дозвіл з Москви розвивати свою мову, культуру, літературу... Червона Москва добре розуміла, що змінивши російсько-більшовицьку імперію під назвою «СРСР», можна у будь-яку хвилину перервати, зупинити, знищити «дозволену українізацію». Так і сталося. Постановою ЦК ВКП (б) та РНК СРСР «Про хід хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та у Західних областях» від 14 грудня 1932 року припинено українізацію. 15 грудня 1932 року цю постанову Й. Сталін і В. Молотов продублювали у телеграмі ЦК республіканських партій, крайкомам обкомам, головам Раднаркомів, край- і облвиконкомів. Вимагалось припинити українізацію в Україні і в усіх районах СРСР, де компактно проживали українці. Українці та інші представники інших

МОВА — КОРДОН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

національностей сприйняли українізацію як вияв історичної справедливості, котрий мав на меті реалізацію національно-мовних прав українського народу. Насправді за українізацією скривалось антинаціональні намагання більшовицького СРСР. Партійне керівництво цих регіонів було зобов'язане перевести всі україномовні видання на російську мову і до осені 1933 р. підготувати перехід шкіл до викладання на російську мову.

Почалося масове здійснення теорії колишнього секретаря ЦК КП (б) У Д. Лебеда про дві культури в Україні в якій він твердив, що міська культура – пролетарсько-московська, сільська – українська. Майбутнє за пролетаріатом – авангардом світової революції, тобто за пролетарсько-московською міською культурою і мовою. Тому, мовляв, об'єктивно українська (сільська) культура проковтнеться російською (пролетарською) культурою. Комуністична партія і повинна всю свою діяльність спрямувати на неминуче досягнення перемоги міської, пролетарсько-московської культури у всій більшовицькій імперії [5]. Розпочалася масова русифікація, яка здійснювалася всіма засобами, що має тоталітарна система: негайно було припинено видання всіх словників, «переглянуто» старі словники й всю термінологію, вилучено ряд українських підручників й наукових видань, проведено «уніфікацію» української термінології з російською, «перегляд» кадрів на мовному фронті й «вигнано з освітніх закладів буржуазно-націоналістичні елементи», «переглянуто» український правопис і «забезпечено цілковитий дальший розвиток української радянської культури на мовному фронті дійсно більшовицькими шляхами».

Слухняно виконуючи рішення РНК СРСР і ЦК ВКП (б) «Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик и областей», РНК УРСР і ЦК КП (б) України у цьому ж таки 1938 році ухвалили постанову «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України». З цього часу розпочалося активне згортання мережі шкіл не лише українських, а й

інших національних меншостей. Їх переводили на російську мову викладання.

Таким чином в Україні було створено «лінгвоцид». Лінгвоцид щодо української мови має довгу історію, сторінки якої рясніють підступом, нахабством, лицемірством поневолювачів та щедро политі сльозами і кров'ю їхньої жертви – нашого народу.

«Розвинутий соціалізм» створював усі матеріальні, соціальні, політичні передумови для русифікації. У жовтні 1978 р. ЦК КПРС і РМ СРСР видали постанову «О мерах по дальнейшему совершенствованию изучения и преподавания русского языка в союзных республиках». А вже у листопаді Рада Міністрів УРСР ухвалює постанову «Про заходи по дальшому удосконаленню вивчення і викладання російської мови в загальноосвітній школі УРСР». Колегія міністерства освіти УРСР, виконуючи постанови партії і уряду, наказу Мінвузу СРСР, розробила заходи, внаслідок здійснення яких з другого півріччя 1980-1981 навчального року почалося вивчення російської мови у перших класах загальноосвітніх шкіл з українською мовою навчання. При цьому класи, академічні групи з метою поглибленого вивчення російської мови ділили на дві групи.

Згідно з рекомендаціями Всесоюзної науково-теоретичної конференції «Русский язык – язык дружбы и содружества народов СССР», яка відбулася 22-24 травня 1979 р. у Ташкенті, було повсюдно введено проведення російською мовою позакласних і позашкільних заходів – піонерських і комсомольських зборів, тематичних вечорів і вікторин, читацьких конференцій і спектаклів. Розгорнувся перехід на викладання російською мовою всіх предметів у школах, профтехучилищах, технікумах, вузах. Під тиском політики КПРС російська мова ставала для багатьох другою, а потім і першою, рідною мовою, збільшувалась кількість людей неросійських національностей, для яких рідною мовою є російська мова – так званого російськомовного населення, а в Україні тим часом різко зменшувалась кількість українських шкіл, профтехучилищ,

технікумів, вузів з українською мовою викладання. Прикметно, що вперше українцеві було дозволено посісти посаду Першого секретаря ЦК Компартії України аж у 1953 році.

Зросійщені і збільшовичені українці, прихильники так званого «естественного слияния родственных и близких между собой славян» намагалися «натхненно і організовано» виконувати постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях союзных республик», яка прийнята у травні 1983 року. Відповідну постанову, зрозуміло, прийняли ЦК КП України і РМ УРСР. Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР у своїх листах ректорам вузів вимагало «ежегодно устанавливать перечень специальных дисциплин, которые целесообразно преподавать на русском языке», систематично інформувати про заходи щодо виконання названих вище постанов партії і Уряду, наказів Мінвузу СРСР і Мінвузу УРСР. А з вузів України у Міністерство освіти злітали доповідні з «перечнем специальных дисциплин», котрі виходячи з примусової «целесообразности», уже перевели на викладання російською мовою, а також інформаційні листи «Об организации кабинетов русского языка и литературы».

Нині офіційний маховик русифікаторства зупинений. Однак чимало прихильників збереження «единой и неделимой» досі пропагують фальшиву тезу, що «злившись навіки з єдинокровоною їй Росією, Малоросія відчинила двері цивілізації, освіті, мистецтву, науці».

Поворотним пунктом у долі української мови стало ухвалення 28 жовтня 1989 р. Закону УРСР «Про мови в Українській РСР». Згідно з ним українська мова з 1 січня 1990 р. дістала державний захист, тобто була офіційно визнана державною мовою України. Статус української мови визначає і Конституція України, ухвалена Верховною Радою 28 червня 1996 р. Стаття 10 Основного Закону держави проголошує: «Державною мовою в Україні є українська

мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [1]. Закон України від 25 квітня 2019 р. «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [3] підтверджує верховенство української мови як єдиної державної мови та гарантує додаткові заходи для зміцнення її ролі в українському суспільстві.

Таким чином ми повинні зрозуміти, що кожна імперія ведучи боротьбу із своїми меншостями, завжди використовувала різні методи боротьби, серед яких – приниження, утиски і навіть повне винищення мови. І виходячи з принципу – якщо є мова, то буде держава – ми повинні дбати про нашу рідну мову, а гарантом її безпеки повинна бути сама держава.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Лінгвоцид (мововбивство) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://ukrlit.net/article/1083.html>.

3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

4. Тишкевич Марися. Іван Огієнко: Мова – це форма нашого організування [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://uain.press/blogs/1150959-1150959>.

5. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / Упорядн.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; За ред. Л. Масенко. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.

Оксана МИКИТЮК

**ОМОВЛЕННЯ ІДЕЙ Д. ДОНЦОВА ЯК СИЛА ДЛЯ ЖИТТЯ
СУСПІЛЬСТВА 36**

Михайло НАГІРНЯК

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ХХ СТОЛІТТІ 40

Надія СТЕПАНЕЦЬ

**МОВА – ЗАСІБ ВСТАНОВЛЕННЯ ДОБРИХ СТОСУНКІВ
МІЖ ЛЮДЬМИ 46**

Оксана ЧАГАН

**МОВА ВОРОЖНЕЧІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК
ІНСТРУМЕНТ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 49**

Тетяна ЧОНКА

**ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ У ТВОРАХ
СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ 55**

Роман ЯРЕМКО, Анастасія ПЕХ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 59

СЕКЦІЯ 2

НАЦІОНАЛЬНІ МОВИ І КУЛЬТУРИ В ЇХ СПЕЦИФІЦІ ТА ВЗАЄМОДІЇ. УКРАЇНСЬКА МОВА У СВІТІ

Евеліна БАЛЛА, Єлизавета БАРАНЬ, Вікторія ШТЕФУЦА

**ВИВЧЕННЯ УКРАЇНІСТИКИ В НІРЕДЬГАЗЬКОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ 63**

Тетяна БОТВИН, Оксана ПИЛИПЕЦЬ

**ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В
СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ
КРІЗЬ ПРИЗМУ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ 67**

Роман ВЕЛИКИЙ

**КУЛЬТУРНО - ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГОМІЛЕТИЧНОЇ
ШКОЛИ ХVІІ – ХVІІІ ст. 72**